

OGUZ BİTİĞİ

–Modern ve Tarihsel Oğuzca Üzerine Araştırmalar–

YAYIN NO: 1068

OGUZ BİTİG

Editörler: Kenan Azılı – İbrahim Kekevi – Hüseyin Gökçe

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 50417

1. Basım: Kasım 2021

ISBN: 978-625-7201-68-1

Kapak: *Kenan Özcan*

Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*

Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*

Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul

Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 3 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

OGUZ BİTİG

–Modern ve Tarihsel Oğuzca Üzerine Araştırmalar–

EDİTÖRLER

KENAN AZILI

İBRAHİM KEKEVİ

HÜSEYİN GÖKÇE

*Malazgirt Zaferi'nin 950. yildönümü dolayısıyla
Sultan Alparslan ve Anadolu uğruna mücadele vermiş
Oğuz yiğitlerinin aziz hatırasına...*

SUNUŞ

Başlangıçta bir boy adı olarak kullanılıp kullanılmadığı uzun süredir tartışma konusu olan Oğuz adının ilk kaydedildiği metinler, VIII. yüzyıla tarihlendirilen Kağanlık Yazıtlarıdır. Öte yandan IX. ve X. yüzyıllarda Seyhun boylarında yaşayan Oğuzların, devam eden tarihî devirlerde, bu bölgeden ayrılarak Maverâ-ünnehir, Horasan, İnan, Kafkasya ve nihayet Anadolu ve Balkanlara kadar çok geniş bir coğrafyada hakimiyet kurmuşlardır. Böylesine geniş bir coğrafyadaki varlıklarıyla beraber, Oğuzların bugünkü torunlarının Türk boyları arasında en kalabalık nüfusa sahip olduklarını biliyoruz. IX. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar tarih sahnesinde çok kritik rollerde ortaya çıkan Oğuzların, Türk boyları arasında ayrı bir konumda olduğu su götürmez bir gerçektir.

Oğuzların tarih sahnesindeki görkemli mevcudiyetlerine rağmen, konuştukları diyalekt üzerine çalışmanın bazı güçlükleri günümüze kadar gelmiştir. Bu güçlükler, uzun zamandır Türkoloji sahasını meşgul etmektedir. Tarihsel Türkçe metinlerdeki verilere ve çeşitli diyalektolojik çalışmalara göre Oğuzca, Türkçenin ilk diyalektleşme katmanlarından birini (Ana-Oğuzca) oluşturmaktadır. Birçok dillik özellikleri açısından, Çuvaşça ve Yakutça gibi uzak diyalektlerle olan ilişkileri, Halaçça gibi arkaik bir diyalektle olan dilsel ortaklıkları ve Maniheist Türkçe metinlerin diliyle benzer taraflarının bulunması Oğuzcanın oldukça erken dönemde Türkçeden ayrılmış bir katmanı temsil ettiğini gösteren önemli deliller arasındadır. Ancak hâl böyleyken, Oğuzca ile ilgili ilk somut verileri XI. yüzyılda Kaşgarlı'dan öğrenmekle birlikte, Oğuzların ilk yazılı metinlerinin Anadolu'da XIII. yüzyılda kaleme alındığını biliyoruz. Böylelikle Oğuzca gibi kalabalık bir konuşucu nüfusuna sahip diyalektin, XIII. yüzyıldan ve daha iyimser yaklaşırsa XI. yüzyıldan öncesi tam anlamıyla karanlıktır. Elbette, XI. yüzyıl öncesi için Oğuzcanın izleri, ülkemizde ve dünyanın çeşitli Türkoloji çevrelerinde, Köktürk ve Uygur gibi farklı diyalektlere ait metinlerde aranmıştır. Ancak elde edilen sonuçların mahiyeti hâlâ tartışmaya açıktır.

Diğer taraftan, Oğuzların Anadolu'daki yazı dili XIII. yüzyıl sonlarında ilk mahsüllerini verirken, XVI. yüzyıllara doğru yazı dili geleneği mükemmel bir tekamül sergilemiştir. Daha sonraları Batı Türkçesinin merkezi hâline gelerek XXI. yüzyılda hâlâ varlığını sürdürmektedir. Diğer yandan Çin, Türkmenistan, İnan, Azerbaycan, Balkanlar gibi çeşitli coğrafyalarda Oğuzcanın varlığı devam etmiş ve yakın tarihlerde yazı dili olma sürecine giren Azerbaycan Türkçesi, Türkmen

Türkçesi, Gagavuz Türkçesi gibi yazı dilleri ortaya çıkmıştır. Üstelik bu yazı dillerinin her biri çevresel ve tarihsel sebeplere bağılı olarak birbirinden ayrılacak alt diyalektleşmelere uğramıştır. Bütün bu tarihsel gerçekler yanında, Oğuzcanın yazılı metin öncesi döneminden modern yazı dillerine kadar olan geniş bir zaman diliminde ve coğrafyada gösterdiği gelişme ve değişimler, Türkolojinin güncel meseleleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bugüne kadar Oğuzca üzerine yapılan sayısız araştırmalar, hiç şüphesiz ki, belirli bir olgunluğa erişmiştir. Ancak tahmin edileceğı gibi, böylesine geniş bir coğrafya ve devirler içerisinde yaşayan Oğuzcanın bütün yönleriyle değerlendirilemeyeceğı de bir gerçektir. Özellikle, Türkolojinin bugün geldiğı noktadan bakıldığında, yazılı olmayan Oğuzca üzerine yapılacak çalışmaların eksikliği hissedilmektedir.

Bu amaç doğrultusunda, Oğuzca üzerine önemli çalışmalar yapmış hocalarımızın güncel ve yeni yaklaşımlarla ele aldıkları bazı Oğuzca meseleleri bu kitapta toplayarak, ilgililere sunmak istedik. Sonuç olarak elinizdeki çalışma, tarihsel ve modern Oğuzcanın çeşitli problemlerinin farklı yaklaşımlarla incelendiğı bir monografi hüviyetine kavuştu.

Elinizdeki kitap, editörlük çalışmalarıyla birlikte yedi aylık bir sürecin ürünüdür. Çalışma, Oğuzcanın tarihsel gelişimine ve Türkolojinin eldeki verilerine göre bazı bölümlere ayrılmıştır. Mevcut yazılardan hareketle, *Yazı Dili Öncesi Oğuzca*, *Kıpçak Sahasında Oğuzca*, *Anadolu'da İlk Oğuzca Yazı Dili*, *XV. Yüzyıl ve Sonrasında Oğuzca*, *Çağdaş Oğuz Yazı Dilleri*, *Oğuzların Atası Dede Korkut ve Oğuzların Ruhu Yunus Emre* bölümleri ortaya çıkmıştır. Bu bölümler, yazı sahiplerine göre değil; konulara ve ele alınan konunun kronolojik konumuna göre sıralanmıştır. Böylelikle, kronolojik bir Oğuzca dizisi gerçekleştirilmek istenmiştir. Kitapta, yazı sahiplerinin tercihlerine müdahale edilmeyerek üslup ve verimlilik gözetilmiştir. Dolayısıyla kaynak ve atıf sisteminden yazı bölümlemeye kadar her türlü yazım kuralları yazarların tercihine bırakılmıştır.

Öncelikle, alana katkı sağlayan, orijinal çalışmalarla bizleri yalnız bırakmayan bütün hocalarımıza minnettarız. Çalışmanın ortaya çıkmasında ve editörlük sürecinde fikir ve yardımlarıyla hep yanımızda olan Dr. Aziz TOLGA KOÇ'a müteşekkirimiz. Kitabın basım aşamasında ilgi ve yardımlarını esirgemeyen Bilge Kültür Sanat Yayınevi'nden Adnan Bey ve Ümit Bey'e teşekkür borçluyuz. Teşebbüs ettiğimiz yolda ortaya çıkan bu eserin, saha çalışanları ve ilgililere katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Dr. Kenan Azılı
İbrahim Kekevi
Hüseyin Gökçe
 Eylül 2021

İÇİNDEKİLER

YAZI DİLİ ÖNCESİ OĞUZCA

OĞUZLAR VE OĞUZ ADI ÜZERİNE	
<i>Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun</i>	13
UYGUR HARFLİ OĞUZ KAĞAN DESTANINDA OĞUZCA UNSURLAR	
<i>Prof. Dr. Ferruh Ağca</i>	20
ANA-OĞUZCA SÖZ VARLIĞININ İZİNDE I: ARKA- VE TÖN- FİİLLERİ ÜZERİNE	
<i>Dr. Kenan Azılı</i>	33
ESKİ TÜRK YAZITLARINDA OĞUZLARLA İLGİLİ KAYITLAR	
<i>Prof. Dr. Erhan Aydın</i>	46
YENİSEY YAZITLARINDA OĞUZ ADI	
<i>Arş. Gör. İbrahim Kekevi</i>	58
KÂŞGARLI'NIN OĞUZCA KAYITLARININ İŞİĞİNDE: MANİHEİST UYGURCA METİNLERİN SÖZ VARLIĞINA DAİR BİRKAÇ NOT	
<i>Dr. Aziz Tolga Koç</i>	64
DÎVÂNÜ LUGÂTİ'T-TÜRK'TE OĞUZ TOPLUMU İLE İLGİLİ VERİLER	
<i>Prof. Dr. Akartürk Karahan</i>	75

KIPÇAK SAHASINDA OĞUZCA

KİTÂBU'L-İDRÂK'TE TÜRKMENÇE (OĞUZCA)	
<i>Prof. Dr. Zeki Kaymaz</i>	97
CODEX CUMANICUS'TA OĞUZCA ETKİSİ	
<i>Doç. Dr. Abdulkadir Öztürk</i>	125

ANADOLU'DA İLK OĞUZCA YAZI DİLİ

OĞUZCANIN ANADOLU'DA YAZI DİLİ OLUŞUYLA İLGİLİ TARTIŞMALAR	
<i>Prof. Dr. Leyla Karahan</i>	139
ESKİ OĞUZ TÜRKÇESİ YAZI DİLİNİN OLUŞUMUNDA SÖZLÜ PERFORMANS SÜRECİ	
<i>Prof. Dr. Ali Akar</i>	152
YUNUS EMRE'DE TEŞVİK TASVİRİ FİİLİ	
<i>Prof. Dr. Hatice Şahin</i>	161
ESKİ TÜRKÇEDE ÇOK HECELİ KELİMELERİN SONUNDAKİ /-IG/ SES ÖBEĞİ ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE NASIL /-I/ ve /-U/ ÜNLÜLERİNE DÖNÜŞTÜ?	
<i>Prof. Dr. Osman Yıldız</i>	168
TARİHİ VE ÇAĞDAŞ OĞUZCADA TASVİRİ FİİL (FİİL + ZARF-FİİL + FİİL) YAPILARININ SÖZLÜKSELLEŞMESİ: TABANLAŞMIŞ BİRLEŞİK FİİLLER	
<i>Arş. Gör. Hüseyin Gökçe</i>	184

XV. YÜZYIL VE SONRASINDA OĞUZCA

MAKALÂT'IN MANZUM ÇEVİRİSİ: BAHRU'L-HAKÂYİK VE ESERDEKİ ALINTI SÖZLER Prof. Dr. Vahit Türk	197
MÜYESSİRETÜ'L-ULÜM: KARESİ BÖLGESİNDE YAZILMIŞ BİR OĞUZCA DİL BİLGİSİ KİTABI Prof. Dr. Hülya Savran	212
BİRİNCİL UZUN ÜNLÜLERDEN KAYNAKLANAN SESLİK İZLERİN DEDE KORKUT HİKÂYESİNİN TÜRKMEN SAHRA NÜSHASINDAKİ GÖRÜNÜMÜ Doç. Dr. Süleyman Kaan Yalçın	219
OSMANLI TÜRKÇESİ DERSLERİNDE KOLAYLIK SAÇLAYICI BAZI BİLGİLER Prof. Dr. M. Fatih Alkayış	234

ÇAĞDAŞ OĞUZ YAZI DİLLERİ

ŞİMDİKİ ZAMANA FELSEFİ BİR YAKLAŞIM VE OĞUZCADA ŞİMDİKİ ZAMANIN BİÇİMLENMESİ Prof. Dr. Ayşe İlker	245
YA- EYLEMİ ve TÜREVLERİNDE ÇATISAL İŞLEMLER Prof. Dr. Kerime Üstünova	253
TÜRKÇEDE ÇATI KAVRAMI VE ÇATI DEĞİŞTİRİMİ Doç. Dr. Seçil Hirik	260
GÖNÜL FERMAN DİNLEMİYOR: TÜRKÇEDE DUYGU VE EMİR İLİŞKİSİ Doç. Dr. Erkan Hirik	285
ÇİN'DEN AVRUPA'YA, AVRUPA'DAN ANADOLU'YA... TÜRKİYE TÜRKÇESİNE BATI DİLLERİ ARACILIĞIYLA GEÇEN ÇİNCE ALINTILAR ÜZERİNE NOTLAR Doç. Dr. Hüseyin Yıldız	305
AZERBAJCAN GENÇE DİYALEKTİ Dr. Öğr. Üyesi Muhittin Çelik - Nadir Gasimov	325
TÜRKMENÇEDE KÜÇÜLTME İŞLEVLİ EKLER Maral Töre	333

OĞUZLARIN ATASI DEDE KORKUT

KORKUT ATA / DEDE KORKUT YARATICILIĞI, OZANLARIN İŞLEVLERİ VE METİNLER Prof. Dr. Dursun Yıldırım	353
MERGEN TENGERE'DEN GURGUR / GÜRGÜR DEDE'YE DEDE KORKUT VARLIĞI Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Akkoyun Koç	371

OĞUZLARIN RUHU YUNUS EMRE

OĞUZLARIN ANADOLU'DA YÜNUŞÇA İNANÇ İNŞASI Prof. Dr. Abdullah Kök - Dr. Özge Eker	391
YUNUS EMRE'DEN TÜRK DÜNYASINA ATASÖZLERİMİZDE DİLİN VE İLETİŞİMİN ÖNEMİ Prof. Dr. Ercan Alkaya	415